

JACEK WOŹNY (BYDGOSZCZ)

ENKLAWA OSADNICTWA
PRADZIEJOWEGO I WCZESNONOWOŻYTNEGO
W CENTRUM PUSZCZY BYDGOSKIEJ
NA TLE DZIEJÓW ZESPOŁÓW LEŚNYCH
PÓŁNOCNYCH KUJAW

1. STAN BADAŃ NAD STAROŻYTNYM OSADNICTWEM
PUSZCZY BYDGOSKIEJ

Badania nad zasiedleniem Puszczy Bydgoskiej prowadzone były sporadycznie od końca XIX w., przy czym zwykle obejmowały pogranicza lasów i terenów łąkowych nad Brdą, Wisłą oraz Notecią. Najczęściej zbiory bydgoskiego Towarzystwa Historycznego Nadnoteckiego wzbogacały odkrycia pojedynczych narzędzi kamiennych lub rogowych, bądź zachowanych naczyń ceramicznych. Księgi inwentarzowe i roczniki Towarzystwa Historycznego zawierają wzmianki o zabytkach archeologicznych pozyskiwanych od 1880 r. do 1919 r. w Brzozie, Czersku Polskim, Cielu, Trzciance i Solcu Kujawskim¹.

Najciekawszym ze wspomnianych znalezisk była brązowa moneta rzymska z centrum Puszczy Bydgoskiej, datowana na lata 161–169 n.e., stanowiąca przyczynek do dyskusji o możliwości istnienia odgałęzienia szlaku bursztynowego z Kujaw w kierunku Bydgoszczy oraz Osielska, błędnie do niedawna utożsamianego z Askaukalis, zapisanym na mapie Ptolemeusza (II w.n.e.)². Odosobniony charakter tego odkrycia, przy braku penetracji wnętrza borów sosnowych, uniemożliwił pogłębienie interpretacji historycznych.

Okres dwudziestolecia międzywojennego nie wniósł istotnych zmian w rozpoznaniu zasiedlenia Puszczy Bydgoskiej. Jedynie okolice jej północno-zachodniego krańca, w Wypaleniskach i Żółwinie, penetrował dokładniej J. Kostrzew-

¹ C. Potemski, *Pradzieje Bydgoszczy i powiatu bydgoskiego*, Bydgoszcz 1963, s. 7–9, 80, 87, 126–127

² A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*, Poznań 1979, s. 126–131.

ski w 1930 r. Stwierdził on wówczas szereg stanowisk neolitycznych, głównie rozległych obozowisk kultury pucharów lejkowatych z fazy wióreckiej. Obok śladów osadnictwa tej społeczności J. Kostrzewski wyodrębnił dodatkowo materiały typowo „leśnej” kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej oraz kultury ceramiki sznurowej ze schyłku neolitu³. Po II wojnie początkowo kontynuowano wybiórczą penetrację obrzeży lasów w okolicach Solca Kujawskiego⁴, Prądoci-na⁵ i Torunia–Rudaka⁶. Zapoczątkowanie akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski w latach 70-tych ujednoliciło metody i poszerzyło badania, przy dalszej koncentracji uwagi na odłoniętych partiach zalewowej doliny Wisły oraz otwartych w kierunku południowym łąkach i wydmach nadnoteckich⁷.

Specyfika podejścia wyłączającego z horyzontu zainteresowań wewnątrz Puszczy Bydgoskiej, doprowadziła do akceptacji tezy o granicznym charakterze zespołu leśnego i w konsekwencji pustkach osadniczych w jego obrębie. Dodatkowym argumentem był przebieg linii działu wodnego Wisły i Odry, warunkujący niski stopień rozwoju sieci hydrograficznej i przewagę piasków wydmowych, niekiedy w stadium stepowienia roślinności⁸. Rejon Puszczy Bydgoskiej uznawano w literaturze przedmiotu za anekumenę zarówno w paleolicie i mezolicie⁹, neolicie¹⁰, jak też epoce brązu i wczesnych fazach epoki żelaza¹¹. Dopuszczano jedynie istnienie szlaków handlowych, przecinających peryferie dawnego zespołu puszczańskiego od strony południowej, wzdłuż doliny Noteci, lub od północy, wzdłuż Wisły. O możliwościach takich dla późnego neolitu wspominał A. Koško¹², dla okresów lateńskiego i rzymskiego A. Cofta-Broniewska¹³ zaś dla wczesnego średniowiecza W. Chudziak¹⁴. W wymienionych wypadkach szlaki handlowe omijały wewnątrz Puszczy

³ C. Potemski, op. cit., s. 122–123.

⁴ M. Kobusiewicz, C. Potemski, *Nowe materiały do znajomości epoki kamiennej w powiecie bydgoskim*, Prace Komisji Historii BTN, t. 2, Bydgoszcz 1964, s. 25–27.

⁵ W. Stoczkowski, *Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne z okolic Bydgoszczy*, *Komunikaty Archeologiczne*, t. 3, 1982, s. 16–55.

⁶ M. Marciniak, W. Mroczyński, *Nowe materiały schyłkowopaleolityczne z kompleksu stanowisk kultury świderskiej w Toruniu–Rudaku*, AUNC, *Archeologia*, t. 7, 1983, s. 3–39.

⁷ Archiwum Służby Ochrony Zabytków O/Bydgoszcz (dokumentacja Archeologicznego Zdjęcia Polski).

⁸ W. Mrózek, *Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej. Wydm śródlądowe Polski*, cz. 2, Warszawa 1958, s. 12–15.

⁹ W. Stoczkowski, op. cit., s. 75.

¹⁰ A. Koško, *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu*, Poznań 1979, s. 185–186.

¹¹ A. Cofta-Broniewska, A. Koško, *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa–Poznań, rys. 56, 69.

¹² A. Koško, op. cit., s. 185.

¹³ A. Cofta-Broniewska, op. cit., s. 136.

¹⁴ W. Chudziak, *Wczesnośredniowieczny szlak komunikacyjny z Kujaw do Prus – studium archeologiczne*, [w:] *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek)*, Toruń 1997, s. 9–28.

czy Bydgoskiej. Zaznaczyć jednak trzeba, że wnioski te wynikały w znacznej mierze z braku intensywnych penetracji lasów Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej.

2. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNO-PRZYRODNICZE PUSZCZY BYDGOSKIEJ

Puszcza Bydgoska, zajmująca znaczną część Kotliny Toruńskiej stanowi obecnie resztę olbrzymich borów, łągów i olsów, które kiedyś tu panowały. Ocalały z nich tylko fragmenty na glebach nie nadających się pod uprawę rolną. Największe przestrzenie zajmują od XVIII w. sztucznie odnawiane bory sosnowe, porastające gleby piaszczyste. Panuje w nich wszechwładnie sosna. Tylko lokalnie towarzyszy jej dąb i brzoza. Podszyt jest zwykle słabo wykształcony, zdominowany przez jarzębiny oraz jałowce. Runo w borach sosnowych Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej jest różnorodne. Obejmuje trawy piaskowe, porosty a niekiedy borówkę brusznicę lub wrzos. Bory mieszane w których obok sosny występują drzewa liściaste, jak: dąb, grab, osika, niekiedy lipa, są w Kotlinie Toruńskiej dosyć częste, lecz nie odgrywają dużej roli. Dawniej były prawdopodobnie bardziej rozpowszechnione, ale w wielu miejscach uległy przemianie na bory sosnowe. Zachowały się ich fragmenty na glebach mniej zdegradowanych, zasobniejszych w pokarmy, np. w rejonie Cierpic i Cierpieszewa¹⁵.

Jeszcze rzadsze w Puszczy Bydgoskiej są typowe grondy, tzn. lasy dębowo-grabowe. Spotkać je można nad Zieloną Strugą w postaci tzw. grondów niskich lub na glebach piaszczysto-gliniastych w odmianie grondów wysokich. Na zboczach pradoliny Wisły występują również tzw. ciepłe dąbrowy. Są to np. w pobliżu miejscowości Brzoza lasy widne, z licznymi gatunkami kserotermicznymi. Na najniższej terasie Wisły, na północnych krańcach Puszczy Bydgoskiej, w pobliżu koryta rzeki, rozciągają się skupiska lasów łągowych typu wiązowego oraz topolowo-wierzbowego¹⁶.

Charakter drzewostanów Puszczy, ograniczonych zwykle do borów sosnowych, przy znacznej rzadkości innych wymienionych zespołów leśnych, wynika zasadniczo z uwarunkowań geomorfologicznych Kotliny Toruńskiej, obejmującej pokryte wydrami terasy Wisły. Poziom wydmy charakteryzuje się jednym z największych w Polsce kompleksów utworów eolicznych. Spotykane są wydmy proste, łukowate, nieregularne, sięgające długością od kilkuset metrów do kilku kilometrów a wysokością niekiedy 30m. Obszary wydymowe, porośnięte lasem sosnowym, należą do silnie przesuszonych, co spowodowane jest głębokim zaleganiem wody (5–15 m). Centrum Puszczy Bydgoskiej jest terenem bez-

¹⁵ J. Walas, *Szata roślinna Kotliny Toruńskiej*, Zeszyty Naukowe UMK, Geografia, t. 6, 1969, s. 175–176.

¹⁶ J. Umiński, *Puszcza Bydgoska*, Warszawa 1985, s. 5.

odpływowym, zaś w innych jej rejonach sieć hydrograficzna wykształcona jest także słabo¹⁷. Do najistotniejszych aspektów hydrografii omawianego obszaru należy przebieg działu wodnego I rzędu pomiędzy zlewniami Odry i Wisły w zachodniej części Puszczy Bydgoskiej. Niewielkimi ciekami płynącymi do zlewni Wisły są rzeki Zielona oraz Tażyna, przy czym druga z nich wyznacza wschodnią granicę Puszczy. Rozpatrywany teren ubogi jest w jeziora i inne, mniejsze zbiorniki wodne. Lokalne zabagnienia oraz stawy w rejonie Łążyna, Kabata, Leszyc i Trzcianki wskazują na intensywniejsze nawodnienie w wilgotnych fazach okresów atlantyckiego i subatlantyckiego, co stwarzało korzystniejsze od współczesnych warunki rozwoju struktur osadniczych¹⁸.

3. ARCHEOLOGICZNE RELIKTY OSADNICTWA W REJONIE POLANY KABAT

Źródła historyczne odnoszące się do początków zasiedlenia centrum Puszczy Bydgoskiej uznać należy za ubogie. Obszar lasów od Torunia po Nakło należał do połowy XIV w. do książąt kujawskich, a następnie do królów polskich. Były to tzw. Bydgoskie Bory Królewskie. Administrację nad nimi sprawował starosta sołecki. W 1325 r. Przemysław, książę kujawski, nadając prawa miejskie osadzie sołeckiej obdarzył ją częścią borów, włącznie z rejonem osady Kabat (rys. 1A). Na podstawie wiadomości dotyczących sąsiedniej wsi Chrośna, przypuszczać należy, iż w II połowie XIV w. zamieszkująca tam ludność trudniła się smolarstwem¹⁹. Intensyfikacja zasiedlenia doliny Wisły, w tym również okolic Solca Kujawskiego, nastąpiła w końcu XVII w., gdy osadzeni zostali na prawie holenderskim osadnicy fryzyjscy i niemieccy²⁰. Źródła kartograficzne z przełomu XVIII/XIX w. wskazują na ukształtowanie ówczesnej polany Kabat (niem. Kabott) w zarysie zbliżonym do współczesnego, z niewielkim zbiornikiem wodnym w centrum.

Interesujący jest fakt, iż teren ten wówczas (ok. 1797 r.) posiadał charakter odpływowy, łącząc się poprzez doliny strumieni z okolicami Gniewkowa oraz, na wschodzie, z doliną Wisły. Przecinały go również drogi leśne, do których nawiązują bezpośrednio współczesne dukty, prowadzące z Solca Kujawskiego w kierunku południowym – na otwartą ziemię kujawską²¹. Można zatem sądzić, że

¹⁷ W. Niewiarowski, A. Tomczak, *Morfologia i rozwój rzeźby Torunia i okolic*, Zeszyty Naukowe UMK, Geografia, t. 6, 1969, s. 67–72.

¹⁸ W. Mrózek, *Wody powierzchniowe Torunia i jego okolic*, Zeszyty Naukowe UMK, Geografia, t. 6, 1969, s. 109–125.

¹⁹ J. Umiński, op. cit., s. 8, 9, 75.

²⁰ K. Bartowski, *Udział starostwa i wójtostwa bydgoskiego w kolonizacji holenderskiej*, Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu, t. 1, Bydgoszcz 1996, 109–110.

²¹ Karte von Ost – Preussen nebst Preussisch – Lithauen und West – Preussen nebst dem Netzdistrikt, Archiwum Państwowe w Toruniu, Zbiory Kartograficzne, sygn. 231, nr 715.

obszar odznaczały naturalne walory otwartej przestrzeni oraz usytuowania na szlaku łączącym dolinę Wisły z pograniczem urodzajnych Kujaw, sprzyjające hipotetycznie także innym, wcześniejszym etapom jego zasiedlania przez społeczności preferujące gospodarkę w środowisku puszczańskim.

Do momentu zaniechania działalności wojskowej rejon polany Kabat pozostawał praktycznie niedostępny dla archeologicznej obserwacji terenu. Z tego względu stanowił on jednoznacznie „białą plamę” na mapie osadnictwa pradziejowego Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej oraz północnej rubieży Kujaw. Systematyczne nadzory archeologiczne towarzyszyły stadiom rozbudowy infrastruktury tworzonej dla potrzeb Radiowego Centrum Nadawczego (RCN). Rozpoczęto je wiosną 1998 r., dozorując prace ziemne przy poszerzaniu i innych modyfikacjach dróg leśnych. Procedurą badawczo-dokumentacyjną objęto ogółem 39 nowoodkrytych stanowisk archeologicznych, które całkowicie zmieniają dotychczasowy stan wiedzy o leśnej części Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej (rys. 1B). Wszystkie stanowiska pod względem administracyjnym należą do wsi Przyłubie gm. Solec Kujawski, mieszcząc się w obrębie arkuszy 39–40 oraz 40–40 Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Klasyfikację kulturowo-chronologiczną znalezisk otwierają zabytki pochodzące z atlantyckiej fazy mezolitu (6000–4500 p.n.e.). Tego rodzaju określenie możliwe jest dzięki częstemu występowaniu w ich obrębie zbrojników trapezowatych. Specjalną pozycję zajmuje w tej grupie Przyłubie, stan. 15 (rys. 1C). Jego inwentarz składa się z 350 odpadów krzemiennych, 10 rdzeni jednopiętowych oraz 69 narzędzi, w tym licznych zbrojników wywodzących się z kręgu kultury chojnicko-pieńkowskiej (rys. 2, 3, 4). Do kategorii obozowisk mezolitycznych zaliczono również dalsze stanowiska: Przyłubie stan. 6, 12, 14, 18, 23, 31 i 43. Oprócz nich stwierdzono też kilka uboższych punktów i śladów osadnictwa mezolitycznego (stan. 16, 19, 21, 37, 42, 9, 24). Wszystkie wymienione źródła związane są z etapem myśliwsko-rybackiego wykorzystywania leśnego środowiska Puszczy Bydgoskiej.

Kolejna grupa stanowisk pochodzi z późnego neolitu i początków epoki brązu. Odkryto m. in. osadę ludności kultury pucharów lejkowatych (Przyłubie, stan. 26) a także osadę lub obozowisko kultury amfor kulistych (Przyłubie, stan. 14). Odnaleziono także szereg punktów i śladów osadnictwa powyższych kultur (Przyłubie, stan. 42, 16, 13), ślad osadniczy kultury ceramiki sznurowej w postaci grocika sercowatego (Przyłubie, stan. 43) oraz niesprecyzowaną taksonomicznie osadę ze schyłkowego neolitu (Przyłubie, stan. 15). Z przełomem epoki kamienia i wczesnej epoki brązu związana jest osada Przyłubie, stan. 41, jak również kolejne stanowiska: Przyłubie, stan. 5, 29, 33, 6 i 15. Jedynie materiały z późnej epoki brązu (kultura łużycka) odkryto na stan. Przyłubie 32 (punkt osadniczy).

Na wczesną epokę żelaza lub początki okresu lateńskiego datowana jest osada Przyłubie, stan. 12. Punkty osadnicze z tego okresu, zawierające niewielkie ilości fragmentów ceramiki, pochodzą ze stanowisk: Przyłubie, stan. 27 i 38, natomiast ślady pojedynczych ułamków naczyń z Przyłubia, stan. 9, 24, 31 i 34.

Interesującą i rozległą osadę z późnego okresu lateńskiego odkryto na stanowisku Przyłubie 25 zaś ślad osadnictwa wczesnorzymskiego na stanowisku Przyłubie 7. Również wczesne średniowiecze reprezentowane jest tylko pojedynczym śladem osadniczym (Przyłubie, stan. 14).

Pozostałe materiały archeologiczne określono na przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego oraz okres kultury nowożytnej. Ramy chronologiczne tych znalezisk ceramicznych sięgają od XV/XVI w. do XIX w. Wyjątkowym źródłem jest moneta (boratynka) z 1666 roku (Przyłubie, stan. 31). Na stanowisku Przyłubie 8 wyeksplorowano i udokumentowano dwa obiekty. Były to jamy o nieregularnym, wydłużonym zarysie i nieckowatym przekroju (obiekt nr 1: 1,8 m x 0,6 m., obiekt nr 2: 1,3 m. x 0,2 m). W wypełniskach warstwowanych poziomo występował szary i ciemnoszary piasek z węgielkami drzewnymi, okruchami polepy i fragmentami ceramiki. Obiekty o charakterze jam odpadkowych datować można na przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. W obrębie stanowiska Przyłubie 30 odnaleziono relikty XIX-wiecznego cmentarza, związanego z istniejącą wówczas wsią Kabat. Cmentarz ten nie był do tej pory znany i zarejestrowany przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków w Bydgoszczy z racji ograniczonego dostępu do terenu poligonu. Zachowały się w całości kamienne nagrobki z nazwiskami niemieckimi, pisanymi gotykiem (m.in.: ur. 1875 – zm. 1886, ur. 1873 – zm. 1894).

4. OBRAZ „ZASTYGŁEJ SIECI OSADNICZEJ” W PUSZCZY BYDGOSKIEJ

Dokładniejsza analiza struktury zasiedlenia Puszczy Bydgoskiej, uzupełniona obecnie odkryciami z terenu dawnego poligonu („polana Kabat”), ukazuje zmieniony obraz lokalnych dziejów osadniczych. Rozważana opcja przyjmuje główne założenie, iż społeczności zajmujące pierwotne bory w starożytności i czasach historycznych przyjmowały strategie gospodarcze, dostosowane do konkretnych nisz ekologicznych²². Zjawisko powyższe wyraźnie rysuje się w okresie późnego paleolitu, gdy Kotlina Toruńsko-Bydgoska penetrowana była przez wspólnoty łowców reniferów, zaliczane do kultur z liściakami (świdzka, ahrenburska). Obozowiska datowane na IX–VIII tys. lat p.n.e. zgrupowane są przede wszystkim w wydmych okolicach Torunia–Rudaka a także przy ujściu Brdy, na wysoczyźnie Bydgoszczy – Czerska Polskiego. Trzecie skupienie stanowisk z późnego paleolitu występuje wokół Jez. Jezuickiego, na pograniczu piaszczystych teras doliny Noteci. Wszystkie z wymienionych rejonów uznać trzeba za punkty węzłowe w dalekosiężnych wędrówkach za stadami zwierzyny łownej, przy czym stanowiska z okolic Bydgoszczy i Torunia mogą też stanowić ślad dogodnych przepraw przez nurt Wisły w tych właśnie

²² B. Campbell, *Ekologia człowieka*, Warszawa 1995, s. 20–27.

miejscach. Potwierdzają to zgrupowania analogicznych obozowisk na przeciwległym brzegu rzeki²³. Podobnymi preferencjami ekologicznymi cechowały się społeczności mezolityczne, ściślej jednak związane z otoczeniem leśnym, niewielkimi ciekami i zbiornikami wodnymi. Ich obozowiska znajdujemy nad Jez. Jezuickim, a dodatkowo na zwydmionych terasach Wisły, w północnej części Puszczy Bydgoskiej. Znaleźiska neolityczne koncentrują się z kolei w obrębie urodzajnych gleb zalewowej doliny Wisły oraz na czarnoziemach doliny Noteci, na południe od strefy zwartego lasu. Źródła pochodzące z epoki brązu i początków epoki żelaza są wokół Puszczy Bydgoskiej rzadsze, skupiając się przede wszystkim u ujścia Brdy do Wisły. Podobnie materiały z okresu lateńskiego i rzymskiego zgrupowane są w dolinach cieków (Zielonej, Jezuickiej Strugi, Tążyny) świadcząc, zdaniem A. Cofta-Broniewskiej, o dochodzeniu wzdłuż nich z głębi Kujaw przez lasy do Wisły, aby następnie rzekę tę w wyznaczonych punktach przekraczać (np. w rejonie Otłoczyna)²⁴. Ścisłe dostosowanie do uwarunkowań lokalnego środowiska wynikało z jego zasobów naturalnych i prowadziło do powstawania osad smolarskich bądź hutniczych, pozyskujących rudy darniowe z podmokłych dolin Zielonej oraz Tążyny²⁵.

Badania prowadzone w centrum Puszczy Bydgoskiej wskazały że również zwarte zbiorowiska leśne traktować należy w kategoriach preferowanego krajobrazu kulturowego, nie zaś *a priori* jako naturalne granice, pozbawione wewnętrznych struktur osadniczych.

Potwierdzona została teza o nadrzędnej roli typu gospodarki w doborze stref siedliskowych, włącznie z historycznymi zespołami leśnymi.

Środowisko kulturowe Puszczy prezentuje, również w rejonie Kabatu, obraz zastygłej sieci osadniczej, często znajdującej się już w stadium zaniku. Relikty dawnych wsi, podobnych do pozostałości odkrytych we wspomnianej enklawie, występują w kilku innych miejscach zespołu puszczańskiego. Wspomnieć należy nowożytnie osady Łążyn Duży i Łążyn Mały, z ruinami XIX-wiecznych budynków otoczonych gęstym borem sosnowym²⁶, jak również wieś Chrośnę, stopniowo opuszczoną przez mieszkańców, czy wreszcie osady Trzciniec, Piecki i Kąkol, przyjmujące obecnie funkcje zaplecza rekreacyjnego dla aglomeracji bydgosko-toruńskiej. Zachowane obiekty na terenie nowożytnych osad wskazują, że Puszcza Bydgoska nie tylko w starożytności, lecz i w czasach historycznych stwarzała warunki akceptowane przez określone grupy społeczne i wspólnoty etniczne. Dokumentują ten fakt pozostałości nekropolii z XVIII–XIX w., występujące

²³ J. Woźny, *Schyłkowopaleolityczne materiały ze stan. 329 w Toruniu jako przyczynek do zróżnicowania liściaków dwukątowych kultury świderskiej*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 48, 1996, 49–59.

²⁴ A. Cofta-Broniewska, op. cit., s. 148.

²⁵ Ibidem, s. 18–22.

²⁶ Archiwum Służby Ochrony Zabytków O/Bydgoszcz (dokumentacja Archeologicznego Zdjęcia Polski).

w Brzozie, Drzewcach, Cielu, Kabacie, Trzcíncu i Zielonce. Wszystkie zabytkowe cmentarze związane są z ewangelickimi gminami wyznaniowymi²⁷. Nielicznymi obiektami zabytkowymi są szkoły z przełomu XIX/XX w. (Zielonka, Chrośna), leśniczówki (Jezierce – 1905 r.), zespoły dworskie (Rudy – ok. 1910 r.), dworce kolejowe (Trzciniec – 1901 r.) oraz murowane budynki mieszkalne, wznoszone od po. XIX w. do pocz. XX w. (Ciele, Trzciniec, Zielonka, Brzoza). Na pograniczu Puszczy Bydgoskiej, w pobliżu doliny Noteci, zachowały się dwa kościoły rzymsko-katolickie (Ciele – 1894 r., Brzoza – 1934 r.)²⁸.

Na podstawie zgromadzonych informacji stwierdzamy, że lasy kotliny Toruńsko-Bydgoskiej nie stanowiły w sposób ciągły terenu pozbawionego struktur osadniczych, ku czemu zwykle skłaniali się badacze z racji nieurodzajności gleb oraz nikłego nawodnienia. Obecnie wyrazic możemy opini o istnieniu intensywnie eksploatowanej ekumeny w bezpośrednim otoczeniu Puszczy Bydgoskiej, na styku z dolinami Wisły i Noteci, jak też wewnętrznych skupien osadnictwa starożytnego i historycznego na rozległych polanach sródlenych, wykazanych m.in. w wypadku okolicy wsi Kabat. Strefy siedliskowe charakteryzowały się okresowo intensyfikacj zaludnienia oraz wykorzystywania gospodarczego w mezolicie, na przełomie pznego neolitu i wczesnej epoki brazu, u schyłku okresu lateńskiego i w początkach okresu nowożytnego (XVI/XVII w.). Sprzyjały temu zajcia związane z myślistwem, zbieractwem, smolarstwem i innymi typami gospodarki w otoczeniu puszczanskimi. Jednocześnie, jak wskazuy ustalenia paleogeograficzne z pokrewnych obszarów ziem polskich, wymienione przedziały czasowe odznaczały się stosunkowo wysoką wilgotnością klimatu, zatem umożliwiały rozwój bezodpływowych zbiorników wodnych, ktorych relikty występują w Puszczy Bydgoskiej²⁹. Srodowisko pierwotnych borów nie stanowiło zatem bariery kulturowej, lecz wywoływało powstawanie odpowiednich form gospodarczej aktywności, skutecznie realizowanych zarówno w mezolicie, jak też w czasach nowożytnych.

²⁷ O. Romanowska-Grabowska, *Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce. Województwo bydgoskie*, Warszawa 1996, s. 164–181.

²⁸ K. Parucka, *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo bydgoskie*, Warszawa 1997, s. 10–13, 283, 353.

²⁹ J. Stasiak, *Holocen Polski polnocno-wschodniej*, Warszawa 1973, rys. 3.

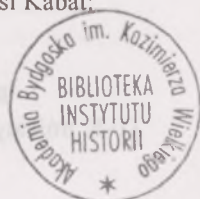

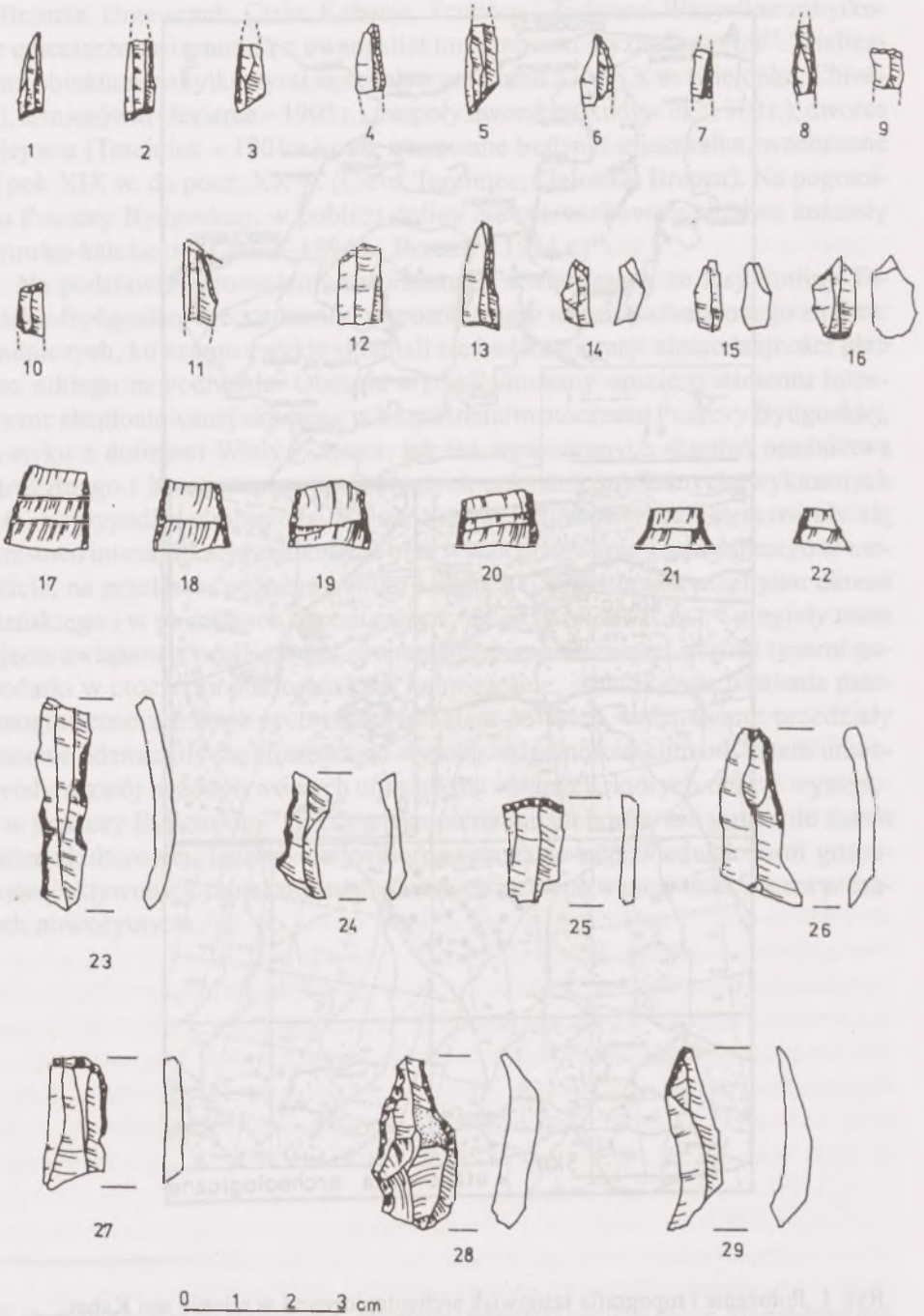
Rys. 1. Położenie i topografia stanowisk archeologicznych w rejonie wsi Kabat:

A – lokalizacja terenu badań na tle ziemi kujawskiej
 (1 – główne ciekii, 2 – granice Kujaw, 3 – wieś Kabat)

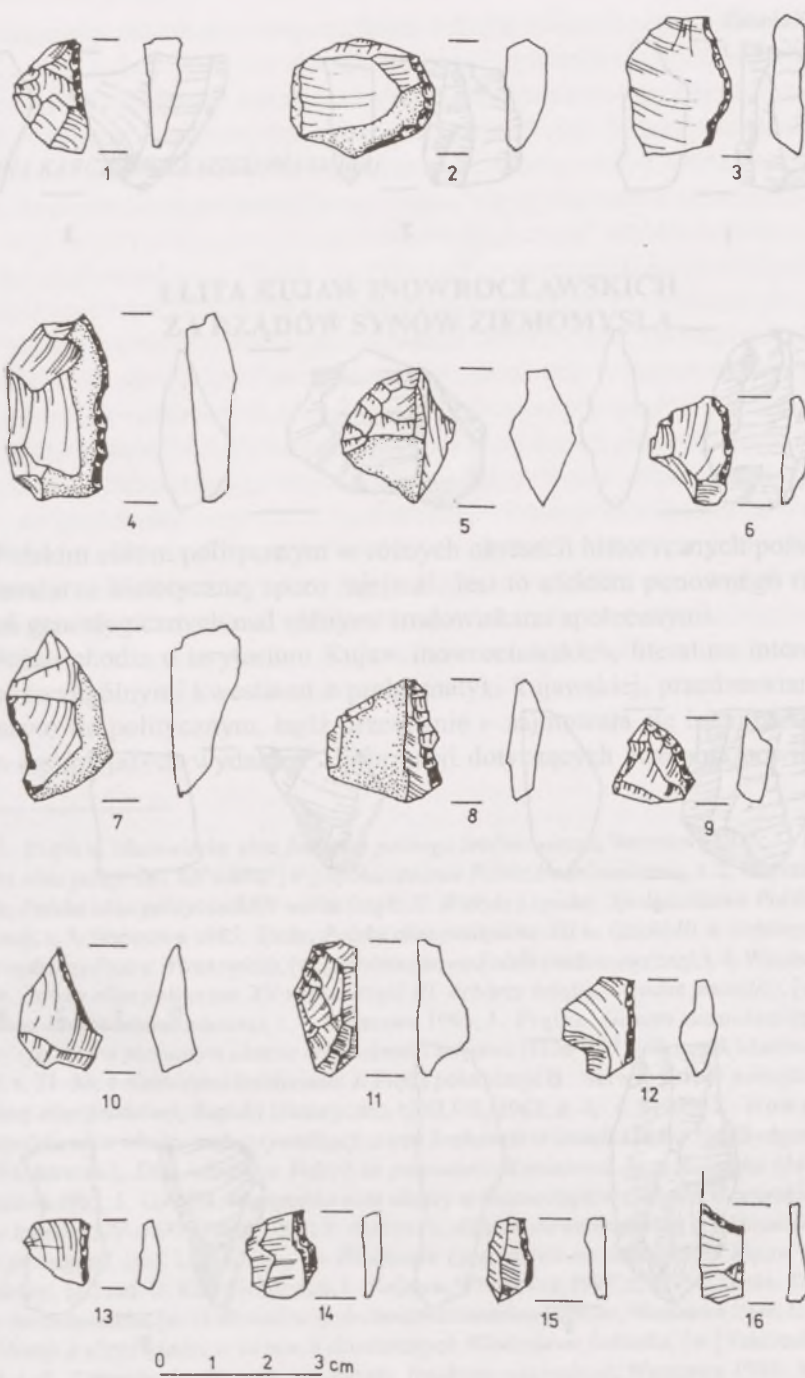
B – położenie stanowisk archeologicznych na polanie Kabat

C – topografia stanowiska Przyłubie 15

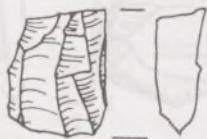
Rys. 2. Wybór narzędzi z inwentarza stanowiska Przyłubie 15
(1–8: trójkąty, 9–13: półtyłczaki, 15–16: rylcowce, 17–22: trapezy, 23–29: skrobacze)

Rys. 3. Wybór narzędzi z inwentarza stanowiska Przyłubie 15
(1-15: skrobacze, 16 - rylec)

1

2

3

4

5

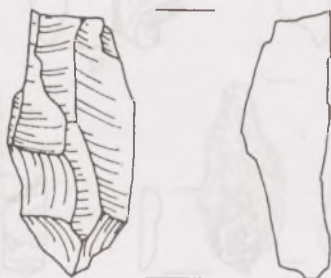

6

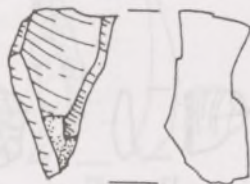

7

0 1 2 3cm

8

9

Rys. 4. Wybór rdzeni z inwentarza stanowiska Przytubie 15